

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ДЕЛІКТ ТА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ:
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТА ДЕЯКІ АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ****CONSTITUTIONAL AND LEGAL TORT AND CRIMINAL OFFENCE: INTERRELATION
AND SOME ASPECTS OF THE CORRELATION OF CONCEPTS**

Присяжнюк Л.М., суддя

Луцький міськрайонний суд Волинської області

Статтю присвячено проблемам кваліфікації правопорушень у разі збігу диспозицій окремих норм конституційного та кримінального права, а також місця конституційно-правових деліктів у сучасній системі правопорушень. На підставі порівняльно-правового аналізу конституційних норм низки країн автором виявлено спільні ознаки понять конституційно-правового делікту і кримінального правопорушення (суспільна небезпека, протиправність, винність і караність). Зроблено висновок про наявність стійкого взаємозв'язку цих видів правопорушень, зумовленого тим, що в основі конституційно-правового делікту може лежати кримінальне правопорушення, зокрема такий його різновид як злочин.

В результаті аналізу джерельної бази, запропоновано критерії розмежування цих понять з огляду на ступінь суспільної небезпеки зазначених правопорушень, а також спеціального статусу суб'єкта конституційно-правового делікту та певної послідовності настання для нього конституційної та кримінальної відповідальності. Зважаючи на ступінь суспільної небезпеки конституційно-правового делікту порівняно із кримінальним правопорушенням та іншими видами правопорушень, визначено підхід до структури сучасної системи правопорушень, що включає конституційно-правові делікти, які являють собою ієрархічну підсистему, що побудована з урахуванням виду правопорушення, що лежить в основі конституційно-правового делікту (злочин, адміністративне правопорушення, дисциплінарний проступок або цивільно-правовий делікт).

При співвідношенні понять конституційно-правового делікту і злочину, як різновиду кримінального правопорушення простежується їхній стійкий взаємозв'язок, зумовлений тим, що в основі конституційно-правового делікту може лежати злочин. Крім того, встановлено, що має місце диференціація цих понять виходячи зі спеціального статусу суб'єкта конституційно-правового делікту та певної послідовності настання для нього конституційної та кримінальної відповідальності. Вбачається, що дослідження співвідношення понять конституційно-правового делікту і злочину на підставі вивчення особливостей складів цих правопорушень дає змогу виявити їхні схожі та відмінні риси не тільки в характеристиках суб'єкта, а й в об'єкті, об'єктивній та суб'єктивній стороні.

Ключові слова: конституційне право, делікт, конституційно-правовий делікт, кримінальне правопорушення, злочин.

The article is devoted to the problems of qualification of offences in case of overlapping dispositions of certain provisions of constitutional and criminal law, and also to the place of constitutional and legal torts in the modern system of offences. Based on the comparative legal analysis of constitutional provisions of a number of countries, the author identifies common features of the concepts of constitutional and legal tort and criminal offence (public danger, unlawfulness, culpability and punishability). The author concludes that there is a stable interrelation between these types of offences due to the fact that a constitutional and legal tort may be based on a criminal offence, in particular, such a type of criminal offence as a crime.

As a result of the analysis of the source base, the author proposes the criteria for distinguishing between these concepts with due regard to the degree of public danger of these offences, as well as the special status of the subject of a constitutional and legal tort and a certain sequence of constitutional and criminal liability for him/her. Given the degree of public danger of a constitutional and legal tort as compared to a criminal offence and other types of offences, the author defines an approach to the structure of the modern system of offences which includes constitutional and legal torts which are a hierarchical subsystem built with due regard for the type of offence underlying a constitutional and legal tort (crime, administrative offence, disciplinary offence or civil tort).

When correlating the concepts of constitutional and legal tort and crime as a type of criminal offence, the author traces their stable relationship due to the fact that a constitutional and legal tort may be based on a crime. In addition, the author establishes that there is a differentiation of these concepts based on the special status of the subject of a constitutional and legal tort and a certain sequence of constitutional and criminal liability for him/her. It is believed that the study of the correlation between the concepts of constitutional and legal tort and crime based on the study of the specifics of the corpus delicti of these offences makes it possible to identify their similarities and differences not only in the characteristics of the subject, but also in the object, objective and subjective sides.

Key words: constitutional law, tort, constitutional and legal tort, criminal offence, crime.

У новітній теорії конституційного права значна увага дослідників приділяється вивченню конституційно-правового делікту як фактичної підстави конституційної відповідальності. Уже не викликає сумнівів самостійний характер цього виду правопорушення, розроблено понятійний апарат і запропоновано окремі види підстав для класифікації конституційно-правових деліктів (за об'єктами посягання і суб'єктами, що їх вчинили) [6, с. 107]. Водночас зберігається низка невирішених проблем, які потребують подальшого дослідження правової природи конституційно-правових деліктів.

Так, у вітчизняній юридичній літературі неодноразово наголошувалося на перетині низки конституційно-правових деліктів і виду кримінального правопорушення, злочину, з огляду на збіг диспозицій окремих норм конституційного і кримінального права [10, с. 666].

Аналіз конституцій зарубіжних країн показує, що подібні бланкетні диспозиції конституційно-правових норм характерні для багатьох держав. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 7 Конституції Греції «катування, нанесення будь-яких тілесних ушкоджень, шкоди здоров'ю або застосу-

вання психологічного насильства, так само як і будь-яка інша образа людської гідності, забороняються і караються так, як це визначено законом» [2, с. 987].

У Конституції Індії аналогічним чином побудована ст. 17, присвячена скасуванню недоторканності: «Застосування будь-яких правообмежень на підставі недоторканності є злочином, який карається законом» [9, с. 86]. Частина XII ст. 5 Конституції Бразилії залишає забороненим і карається так, як визначено законом. Конституція Бразилії залишає за кримінальним законодавством лише право визначення розміру покарання, закріплюючи в конституційно-правовій нормі про заборону практики расизму, що цей злочин, який не має строку давності та не допускає звільнення від суду під заставу, тягне за собою покарання у вигляді позбавлення волі відповідно до закону [1, с. 540]. А в ст. 17 Конституції Болівії має місце, по суті, цілісна кримінально-правова норма: «Вбивство за обтяжуючих обставин, батьківство, а також зрада Батьківщини караються тюремним ув'язненням на 30 років без права на помилування» [1, с. 512].

Окреслені підходи законодавців породжують закономірне питання про те, яке з правопорушень – конституційно-правовий делікт чи злочин – має місце в разі порушення подібних конституційно-правових норм і, отже, до якого виду відповідальності – конституційної чи кримінальної, чи до обох цих видів відповідальності в сукупності – слід притягати особу, яка порушила подібну конституційно-правову норму. У зв'язку з цим має місце нагальна потреба в проведенні порівняльного аналізу конституційно-правового делікту і злочину (як вказувалося вище, в якості виду кримінального правопорушення) з метою виявлення критеріїв розмежування цих понять.

Визначаючи поняття конституційно-правового делікту, більшість вітчизняних дослідників одностайні в розумінні його як діяння (дії або бездіяльності) суб'єкта конституційно-правових відносин, що не відповідає належній поведінці та тягне за собою застосування заходів конституційно-правової відповідальності [6, с.108]. При цьому наголошується, що для конституційно-правових деліктів, як і для інших правопорушень, характерна наявність таких ознак, як певний ступінь суспільної небезпеки (суспільної шкідливості), протиправність, винність і караність. Складність полягає в тому, що для відображення зазначених ознак конституційно-правового делікту доводиться виходити із загальнотеоретичних [4].

Аналіз чинних конституцій зарубіжних країн дає змогу виявити окремі ознаки (протиправність, караність і частково винність) поняття злочину, навіть не звертаючись до галузевого законодавства (наприклад, абз. 2 ст. 103 Основного закону Німеччини, абз. 2 ст. 25 Конституції Італії, ст. 34 Конституції Сербії, п. 6 ст. 49 Конституції Венесуели, ст. 47 Конституції Ємену, ст. 27 Конституції Об'єднаних Арабських Еміратів, п. 6 ст. 13 Конституції Шрі-Ланки та ін.) [3, с. 1098].

Синтез основних ознак поняття злочину, закріплених у нормах основних законів зарубіжних країн, дає змогу дати конституційно-правове визначення цього поняття: злочин – це діяння, винність у вчиненні якого та (або) караність якого встановлюється відповідно до закону, чинного на момент його вчинення. Тим часом суспільна небезпека залишається поза межами конституційно-правового регулювання. Вбачається, що саме ознака суспільної небезпечності є ключовою для розуміння правової природи конституційно-правового делікту та розмежування цього поняття і поняття злочину.

Під час порівняльного аналізу розглядаються тільки ті конституційно-правові делікти, які передбачають наявність одноосібного (наприклад, глава держави, депутат, міністр, суддя), а не колективного суб'єкта (наприклад, уряд або орган законодавчої влади), оскільки питання про конституційно-правові делікти колективних суб'єктів потребує окремого дослідження.

У вітчизняній юридичній науці панує загальнотеоретичний постулат про найвищий ступінь суспільної небезпеки злочину порівняно з іншими видами правопорушень. Однак дослідження останніх двох десятиліть з вивчення правової природи конституційно-правових деліктів змушують засумніватися у справедливості цього твердження. Ми не можемо не враховувати той факт, що суспільна шкідливість багатьох конституційно-правових деліктів досягає рівня суспільної небезпеки за своїми політичними, економічними, соціальними та правовими наслідками. Сьогодні можна стверджувати, що окремі конституційно-правові делікти з урахуванням ступеня їхньої суспільної небезпеки посідають лідируючі позиції. Наприклад, Президент України може бути усунутий з поста, якщо він вчинив державну зраду або інший тяжкий злочин (ст. 111 Конституції України) [10, с. 667].

У низці конституцій зарубіжних країн має місце конкретизація окремих видів злочинів, вчинення яких є підставою для відсторонення глави держави від посади. Так,

президент Фінляндії може понести відповідальність за вчинення злочину проти людства (§ 113 Основного закону Фінляндії) [7].

В окремих державах конституційно-правові норми закріплюють перелік злочинів, вчинення яких може призвести до втрати недоторканності члена парламенту (наприклад, згідно з п. 13 ст. 15 Конституції Ірландії додає до цього переліку ще й злочини проти миру [5, с. 255]). Відповідно до ч. 3 ст. 129 Конституції Болгарії суддя звільняється з посади, якщо щодо нього набуває чинності вирок, яким передбачено покарання у вигляді позбавлення волі за вчинення навмисного злочину [1, с. 345], а стаття 99 Конституції Македонії передбачає відставку судді, якщо його засуджено за вчинення кримінального правопорушення та покарано позбавленням волі на строк щонайменше шість місяців [1, с. 432]. Очевидно, що такі конституційно-правові делікти з урахуванням спеціального статусу їхніх суб'єктів і можливих суспільно небезпечних наслідків мають вищий ступінь суспільної небезпеки порівняно з аналогічними кримінальними правопорушеннями.

Крім спеціального статусу суб'єкта, відмінною рисою розглянутих конституційно-правових деліктів є послідовний характер настання конституційної та кримінальної відповідальності за вчинення конституційно-правового делікту, що одночасно має ознаки злочину. Ідеться про те, що в цьому разі особа, наділена недоторканністю, чи то державний орган (президент), чи то посадова особа (депутат, суддя), стає суб'єктом кримінальної відповідальності тільки після позбавлення її спеціального статусу під час застосування конституційно-правових санкцій.

Конституційному праву зарубіжних країн також відомі випадки закріплення в конституційно-правових нормах підстав звільнення з посади членів уряду та притягнення їх до відповідальності (наприклад, згідно зі ст. 156 Конституції Польщі, члени Ради міністрів притягаються до відповідальності за злочини, скоєні у зв'язку з обійманню посадою [8, с. 43]; за посадові злочини можуть бути притягнуті до відповідальності й державні міністри в Бразилії (п. 1 ст. 52 Конституції Бразилії)) [1, с. 564].

Залежно від особливостей правопорядку тієї чи іншої держави може йтися про звільнення з відповідної посади після набрання законної сили обвинувальним вироком суду або про звільнення з посади одночасно з початком провадження у кримінальній справі у зв'язку з втратою довіри чи з іншим аналогічним формулюванням.

Своєю чергою, порушення конституційно-правових норм, які криміналізують ті чи інші види діянь і не передбачають спеціального характеру суб'єкта, за ступенем суспільної небезпеки є рівнозначним порушенню аналогічних кримінально-правових норм, що, відповідно, призводить до виникнення тільки кримінальної відповідальності. Таким чином, порушення конституційно-правової норми, в основі якого лежить протиправне діяння, може бути конституційно-правовим деліктом або злочиним, передбаченим конституційно-правовою нормою, що кореспондує відповідній нормі кримінального закону. У зв'язку з цим особливий інтерес становить місце зазначених правопорушень у загальнотеоретичній системі правопорушень.

Наголошуючи на меншій ступені суспільної небезпеки проступків порівняно зі злочинами, одні автори поділяють їх на кримінальні, адміністративні, дисциплінарні та цивільно-правові (делікти), інші – доповнюють цей перелік іншими видами правопорушень (наприклад, процесуальними та конституційними). При цьому конституційні правопорушення розглядаються відокремлено від інших видів правопорушень і, що важливо, підкреслюється їх суспільно небезпечний характер [6, с. 106]. Очевидно, що з огляду на самостійний характер і високий ступінь суспільної небезпеки конституційно-правових деліктів загальна система правопорушень потребує вдосконалення.

За умови збереження критерію ступеня суспільної небезпеки правопорушень на теперішній час їх слід класифікувати на конституційно-правові делікти, злочини та проступки. При цьому конституційно-правові делікти утворюють своєрідну підсистему, оскільки в їх основі можуть лежати як злочини, так і проступки, а подекуди й порушення моральних норм. Наведемо низку прикладів.

Конституційному праву зарубіжних країн відомі випадки, коли в основі притягнення членів парламенту до конституційної відповідальності лежить дисциплінарний проступок. Так, відповідно до ч. III ст. 55 Конституції Бразилії депутат або сенатор втрачає свій мандат, якщо «нехтує присутністю на третій частині чергових засідань під час кожної законодавчої сесії Палати, членом якої він є...» [1, с. 566]. У конституціях низки держав Азії закріплено положення про те, що член парламенту може бути притягнутий до відповідальності за аморальні вчинки [1, с. 432].

Таким чином, співвідношення понять конституційно-правового делікту і злочину дає змогу зробити такі **висновки**.

По-перше, простежується їхній стійкий взаємозв'язок, зумовлений тим, що в основі конституційно-правового делікту може лежати кримінальне правопорушення, а саме такий різновид як злочин.

По-друге, має місце диференціація цих понять виходячи зі спеціального статусу суб'єкта конституційно-правового делікту та певної послідовності настання для нього конституційної та кримінальної відповідальності; відсутність спеціального статусу суб'єкта свідчить про відсутність складу конституційно-правового делікту та необхідність кваліфікувати кримінальне правопорушення. Вбачається, що подальше дослідження співвідношення понять конституційно-правового делікту і злочину на підставі вивчення особливостей складів цих правопорушень дасть змогу виявити їхні схожі та відмінні риси не тільки в характеристиках суб'єкта, а й в об'єкті, об'єктивній стороні та суб'єктивній стороні.

По-третє, найбільший ступінь суспільної небезпеки конституційно-правового делікту порівняно зі злочином та іншими видами правопорушень дає змогу говорити про те, що сучасна система правопорушень має триланкову структуру і включає:

1) конституційно-правові делікти, що являють собою ієрархічну підсистему, побудовану з урахуванням виду правопорушення, що лежить в основі конституційно-правового делікту;

2) злочини з урахуванням широкого розуміння їх протиправності як частини кримінального правопорушення;

3) проступки (або інші види правопорушень).

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституційне право зарубіжних країн. Підручник/за заг. ред. Н. В. Мішиної, В. О. Міхальова. К. 2019. 644 с.
2. Norman Dorsen, Michel Rosenfeld, Andrés Sajó, Susanne Baer, Susanna Mancini Comparative constitutionalism. Cases and materials. St. Paul: LEG, 2016. 1688 p.
3. Ginsburg T., Dixon R. Comparative Constitutional Law. Northampton: Edward Elgar Pub., 2011.
4. Мартинюк Р. С. Парламентська відповідальність уряду в зарубіжній та вітчизняній практиці : компаративний аналіз URL: <http://naub.org.ua/?p=1171>
5. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. / М. П. Орзіх, М. В. Афанасьєва, В. Р. Барський [та ін.]; за ред. М. П. Орзіха. К. :Юрінком Інтер, 2011. 272 с. Бібліогр.: с. 253–261.
6. Савчин М.В. Конституційна відповідальність у контексті правового захисту Основного Закону. *Держава і право: Збірник наукових праць*. Юридичні і політичні науки. Випуск 16. К.: Ін-т держави і права ім. Корецького НАН України, 2002. С. 103–109.
7. Сало І. Конституційні повноваження глави уряду та механізми їх реалізації в країнах Європейського Союзу URL: <http://old.niss.gov.ua/monitor/Jul2009/18.htm>
8. Шаповал В. М. Конституція і виконавча влада [Текст] / В. М. Шаповал. – К. : Юрінком Інтер, 2004. 79 с.
9. Дахова І. І. Конституційно-правовий статус уряду в зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аспект [Текст] : дис...канд. юрид. наук: 12.00.02 / Дахова Ірина Іванівна. Х., 2006. 197 с.
10. Шаповал В. М. Імпічмент // *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998–2004. Т. 2: Д–Й. 1999. С. 666–667.